

Pràcticum II

Codi: 101786

Crèdits: 9

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500891 Infermeria	OB	2	2

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la presencialitat que imposin les autoritats sanitàries.

Professor/a de contacte

Nom: Juan Leyva

Correu electrònic: JuanManuel.Leyva@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Grup íntegre en anglès: No

Grup íntegre en català: Sí

Grup íntegre en espanyol: No

Equip docent

Enric Mateo Viladomat

Antonio Luis López Ruiz

Encarnacion Cuenca Martinez

Eva Pallas Sanchís

Prerequisits

Pot realitzar el pràcticum II l'alumnat que abans de l'inici de l'assignatura:

- Hagi assistit a la sessió de prevenció de riscos i la prova d'avaluació sobre la prevenció de riscos.
- Hagi assistit a les classes de pràctiques de laboratori dels cursos previs.
- Hagi assistit a les visites planificades per la valoració i actualització del carnet vacunal i el cribratge tuberculínic, realitzades pel servei de Medicina Preventiva i Epidemiologia de l'hospital Vall d'Hebron, abans de cursar la primera assignatura pràcticum.
- Tingui la targeta d'identificació personal d'estudiant.

Per coherència en el progrés d'adquisició del nivell competencial, que s'adquireix de manera gradual, és MOLT RECOMANABLE que l'alumnat hagi superat les assignatures dels cursos anteriors.

Important: No és possible realitzar dos pràcticums que coincideixin en el temps.

L'alumnat adquirirà el compromís de preservar la confidencialitat i secret professional de les dades a què pugui tenir accés per raó dels aprenentatges als serveis assistencials. També en mantenir una actitud d'ètica professional en totes les seves accions. En aquest sentit l'alumnat que es matricula d'aquesta assignatura es compromet a aplicar la "Normativa del Pràcticum en Infermeria" i "Recomanacions de conducta dels estudiants de la Facultat de Medicina". Els documents estan disponibles a través de la pàgina web de la facultat de medicina www.uab.cat/medicina dins de l'apartat Graus: Infermeria; Pràcticum

* Implementació del "Protocolo mediante el que se determinan pautas básicas destinadas a asegurar y proteger el derecho a la intimidad del paciente por los alumnos y residentes en Ciencias de la Salud" (Documento BOE-A-2017-1200):

- Les direccions dels centres hospitalaris, d'atenció primària i sociosanitaris en els quals l'alumnat fa pràctiques clíniques ens farà arribar les instruccions per tal que se signi el document de confidencialitat i, si escau, la targeta identificativa.
- L'alumnat haurà de seguir la normativa que es penjarà al campus virtual de les assignatures.
- El no compliment d'aquesta normativa suposarà no poder realitzar les pràctiques i per tant el suspens d'aquesta.

És imprescindible disposar del Certificat de Delictes de Naturalesa Sexual abans d'iniciar les pràctiques. En el següent enllaç trobareu informació de com tramitar-ho

<https://web.gencat.cat/ca/tramits/que-cal-fer-si/vull-obtenir-el-certificat-de-delictes-de-naturalesa-sexual> . Hi ha centres de pràctiques que poden no autoritzar l'inici de les pràctiques si no es lliura el certificat a temps. Aquesta gestió va a càrrec de cada estudiant.

Objectius

Aquesta assignatura pretén que el/la estudiant tingui com a punt de partida una visió amplia de com l'entorn socioeconòmic i polític influeix en el model del sistema sanitari català i en la forma de gestió de la sanitat pública orientada a garantir la qualitat assistencial del centre d'atenció primària on realitza les pràctiques, tant si és una empresa pública com si no.

El Pràcticum II permet a el/la estudiant aplicar els coneixements teòrics, aprendre actituds i habilitats necessàries per oferir les cures bàsiques infermeres orientades a la salut de la comunitat. Les activitats permeten l'anàlisi dels diferents programes i serveis que ofereix el centre de salut en relació al perfil de la població de referència i les característiques mediambientals.

Aquest pràcticum posa el seu èmfasi en la valoració, diagnòstic, intervenció i avaluació de les necessitats bàsiques. Per tant, el/la estudiant al finalitzar el període ha de ser capaç de:

- Descriure els problemes i necessitats bàsiques de salut de la població de l'àrea bàsica de salut i relacionar-los amb la cartera de serveis assistencials del centre.
- Descriure les funcions de la infermera del centre de salut.
- Aplicar el model de cures infermeres del centre assistencial orientat a persones per fomentar la promoció de la salut i la prevenció dels problemes de salut.
- Aplicar el model de cures infermeres del centre assistencial orientat a persones amb problemes de salut crònics de baixa complexitat, amb la finalitat d'oferir suport a l'autogestió i convivència amb la malaltia, tot potenciant l'autoresponsabilitat i l'autonomia.
- Aplicar la metodologia del procés de cures infermeres i la metodologia científica.
- Realitzar tècniques i procediments d'infermeria.
- Seleccionar i aplicar estratègies per a la recollida d'informació a persones que necessitin millorar el seu estil de vida o restablir la seva salut.
- Interpretar les dades per valorar les necessitats de les persones ateses. Valorar les necessitats educatives de les persones ateses.
- Prioritzar els diagnòstics infermers.
- Fomentar la participació de les persones ateses per consensuar els objectius i els resultats a assolir. Realitzar les cures infermeres a persones aplicant les guies de pràctica clínica i protocols del centre assistencial.
- Avaluar les cures infermeres realitzades
- Autoavaluar el propi procés d'aprenentatge de forma honesta i realista.
- Determinar propostes de millora de la qualitat assistencial.

Competències

- ""Demostrar que es comprenen, sense prejudicis, les persones: considerar-ne els aspectes físics, psicològics i socials, com a individus autònoms i independents; assegurar que es respectin les seves opinions, creences i valors, i garantir el dret a la intimitat, a través de la confidencialitat i el secret professional.""
- Basar les intervencions infermeres en l'evidència científica i en els mitjans disponibles.
- Col·laborar i integrar-se en grups i equips de treball.
- Dissenyar sistemes de cures dirigits a persones, famílies o grups, avaluar-ne l'impacte i establir-hi les modificacions oportunes.
- Establir una comunicació eficaç amb pacients, família, grups socials i companys, i fomentar l'educació per a la salut.
- Expressar-se de manera fluida, coherent i adequada a les normes establertes, tant oralment com per escrit.
- Fer les cures infermeres basant-se en l'atenció integral de salut, que suposa la cooperació multiprofessional, la integració dels processos i la continuïtat assistencial.
- Fomentar estils de vida saludables, l'autocura, donant suport al manteniment de conductes preventives i terapèutiques.
- Identificar, analitzar i prendre l'opció resolutiva més adequada per donar resposta als problemes de l'àmbit professional, de manera eficient i eficaç.
- Oferir una atenció sanitària tècnica i professional adequada a les necessitats de salut de les persones ateses, d'acord amb l'estat de desenvolupament dels coneixements científics de cada moment i amb els nivells de qualitat i seguretat que s'estableixen a les normes legals i deontològiques aplicables.
- Planificar i dur a terme cures infermeres dirigides a persones, famílies o a grups, orientades als resultats en salut, i avaluar-ne l'impacte a través de guies de pràctica clínica i assistencial que descriuen els processos pels quals es diagnostica, tracta o cuida un problema de salut.
- Promoure i respectar el dret de participació, informació, autonomia i el consentiment informat, en la presa de decisions de les persones ateses, d'acord amb la manera com viuen el seu procés de salut-malaltia.
- Protegir la salut i el benestar de les persones o grups atesos garantint la seva seguretat.
- Reconèixer i afrontar els canvis amb facilitat.
- Respectar el medi ambient i fomentar el desenvolupament sostenible.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
- Treballar amb l'equip de professionals com unitat bàsica en la qual s'estructuren de manera unidisciplinària o multidisciplinària i interdisciplinària els professionals i la resta de personal de les organitzacions assistencials.
- Utilitzar la metodologia científica en les pròpies intervencions.

Resultats d'aprenentatge

1. Aplicar a la pràctica assistencial els coneixements i destreses adquirits.
2. Aplicar cures infermeres seguint els protocols i els plans de salut dissenyats tant per a les persones com per a la comunitat, i avaluar-ne els resultats.
3. Aplicar cures tècniques utilitzant els instruments adequats a la situació de la persona atesa tenint present les normes establertes i l'evidència més clara de què es disposa.
4. Aplicar la relació d'ajuda en les intervencions en els centres de salut.
5. Aplicar les intervencions infermera basades en l'evidència científica i en els mitjans disponibles.
6. Aplicar una comunicació eficaç amb pacients, família, grups socials i companys i identificar intervencions per a fomentar l'educació per a la salut.
7. Col·laborar i integrar-se en grups i equips de treball.
8. Demostrar habilitat en l'execució de procediments i tècniques d'infermeria.
9. Educar, facilitar i donar suport a la salut i el benestar dels membres de la comunitat afectats per problemes de salut, risc, patiment, malaltia, incapacitat o mort.
10. Expressar-se de manera fluida, coherent i adequada a les normes establertes, tant oralment com per escrit.
11. Fomentar la participació de la persona atesa en la planificació de les cures.
12. Identificar estils de vida saludables per a la independència de la persona en el seu procés.
13. Identificar, analitzar i prendre l'opció resolutiva més adequada per donar resposta als problemes de l'àmbit professional, de manera eficient i eficaç.
14. Integrar-se en equips de treball multidisciplinari i interdisciplinari i compartir objectius comuns.

15. Planificar les cures considerant les opinions, les creences i els valors de les persones a qui van dirigides.
16. Prioritzar les mesures sanitàries de prevenció durant les seves intervencions en centres de salut.
17. Promoure la participació de persones, famílies i grups en el procés de salut i malaltia.
18. Reconèixer i afrontar els canvis amb facilitat.
19. Relacionar els coneixements adquirits amb les intervencions que es duen a terme.
20. Respectar els principis de dret a la intimitat, confidencialitat i secret professional en totes les cures dutes a terme.
21. Respectar l'entorn medi ambiental i fomentar el desenvolupament sostenible.
22. Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
23. Revisar i avaluar periòdicament les situacions de salut i les intervencions d'infermeria dutes a terme.
24. Seleccionar les activitats de prevenció, control i seguiment en persones en totes les etapes vitals.
25. Treballar en col·laboració i de manera responsable per aconseguir els objectius prèviament planificats i garantir la continuïtat assistencial.
26. Utilitzar el procés d'atenció d'infermeria en les cures d'infermeria amb ajuda de les guies de la pràctica clínica i assistencial.
27. Utilitzar els coneixements científics de cada moment aplicant nivells de qualitat i seguretat.
28. Utilitzar l'evidència científica en la pràctica assistencial.
29. Utilitzar mesures de protecció i de seguretat per garantir el benestar de l'individu, famílies i comunitats.
30. Valorar de manera integral les situacions de salut utilitzant eines com ara l'exploració física, les proves complementàries i l'entrevista d'infermeria.
31. Valorar l'estat de la salut de l'individu, la família i la comunitat, i identificar els problemes i els factors interns i externs que n'afecten la salut.

Continguts

Els continguts d'aquest pràcticum consten d'una combinació de les diferents assignatures impartides al llarg dels cursos previs. Durant la pràctica l'alumnat ha de seleccionar els continguts necessaris per a identificar necessitats i resoldre els problemes de les persones ateses que es presenten durant les pràctiques amb la tutela de la infermera. Es destaquen els següents:

- El model d'infermeria de Virgínia Henderson aplicat a l'atenció d'adults i vells.
- Les bases metodològiques per planificar i oferir cures infermeres.
- L'aplicació del procés d'ensenyament - aprenentatge quan s'ofereixen les cures infermeres a persones de diferents cultures.
- Pla d'atenció d'infermeria.
- El codi deontològic, els drets i deures de l'usuari en el marc del sistema assistencial.
- La millora contínua de la qualitat de les cures infermeres.
- Guies de pràctica clínica i protocols.
- Alimentació saludable i dietes terapèutiques de les persones ateses.
- Factors que influeixen en els processos d'aprenentatge de les persones ateses, necessitats educatives, objectius d'aprenentatge, estratègies educatives i resultats esperats.
- Les cures infermeres orientades a la promoció i prevenció de la salut.
- Farmacocinètica, farmacodinàmica dels fàrmacs que més es prescriuen així com les necessitats educatives de les persones.
- Comunicació terapèutica.
- Gestió de conflictes.
- Les normes de gestió de riscos per a la seguretat del malalt.
- El sistema sanitari català.

Metodologia

Les pràctiques clíniques donen l'oportunitat a l'alumnat de desenvolupar coneixements, habilitats, actituds i valors en un àmbit professional real i complex, acompanyat sempre d'un infermer/a docent (Professor associat clínic docent).

Consten d'una estada aproximada de 9 setmanes en un servei D'ATENCIÓ PRIMÀRIA adient a les necessitats de formació i durant les quals cada estudiant tindrà assignat un/a infermer/a de la unitat on realitza les pràctiques que vetlla i guia el seu procés d'aprenentatge de forma individualitzada i continuada.

Podreu consultar els torns i horaris en el calendari publicat a la web. Aquests horaris poden ser modificats en funció de les necessitats dels serveis.

Quadern reflexiu (QR)

És un recull d'aquelles situacions viscudes durant la pràctica que han despertat alguna emoció, bé sigui positiva o negativa amb un impacte en el procés d'aprenentatge. Entrega quinzenal en forma de treball escrit via Moodle.

Seminari (SEM):

L'objectiu és aplicar la pràctica reflexiva a les situacions esdevingudes durant la pràctica clínica. Els seminaris es realitzaran en petits grups d'estudiants, i seran dinamitzats per un/a professor/a associat/ada de la UAB.

Els seminaris tindran una durada de 2,5 h. i es realitzaran dins de les setmanes programades del període de la pràctica clínica.

Els seminaris es realitzaran a les instal·lacions docents vinculades a l'assignatura: UAB campus Bellaterra, UAB Campus Vall d'Hebron o Centres de Pràctiques.

El cost del transport públic per traslladar-se als centres assistencials i domicilis corre a càrrec de el/la estudiant.

IMPORTANT: Aquests horaris poden ser modificats en funció del professor/a.

Simulació clínica (PSCA):

Realitzar una sessió de simulació d'alta fidelitat. Aquesta sessió es realitzarà durant el període de pràcticum en un horari diferent de l'assignat durant la Pràctica Clínica Assistencial. La simulació no computa en les hores programades per la pràctica assistencial (PEXT).

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
SEMINARIS	5	0,2	1, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 22, 24, 26, 30, 31
SIMULACIÓ AVANÇADA (PSCA)	4	0,16	5, 6, 8, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 29, 30, 31
Tipus: Supervisades			
PRÀCTIQUES EXTERNES (PEXT)	209	8,36	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30
Tipus: Autònomes			
LECTURA D'ARTICLES	2	0,08	13, 28

Avaluació

Criteris d'avaluació

La qualificació final de l'assignatura correspon al sumatori de la nota de les pràctiques clíniques (PEXT) i l'obtinguda als Seminaris (Sem) i la del Quadern Reflexiu (QR) amb la següent ponderació:

- El 60% de la nota correspon a les pràctiques clíniques.
- El 25% de la nota correspon al quadern reflexiu.
- El 15% de la nota correspon als seminaris.

Per aprovar l'assignatura cal tenir aprovat cadascun dels grups competencials de les pràctiques clíniques i els seminaris amb una nota mínima de 5.

Control d'assistència:

* "Full de seguiment": Mitjançant la signatura diària d'aquest document, el/la infermer/a responsable de cada estudiant, confirma l'horari realitzat durant la jornada de pràctiques. Aquest document servirà de justificant pel còmput d'hores de l'assignatura.

La única persona responsable del document és el/la estudiant. L'haurà de portar actualitzat i es responsabilitzarà de la veracitat del contingut de la informació que es consignï. Aquest document serà entregat en finalitzar el període pràcticum al seu/va professor/a associat/ada infermer/a i lliurat digitalment (escanejat) en el Moodle.

Aquest document pot ser demanat, en qualsevol moment, pel seu control, per les persones responsables dels pràcticums i/o docents participants de l'assignatura.

És obligatori realitzar tot el període de pràctica clínica programat al calendari docent independentment de l'horari en el qual es facin les pràctiques.

Es considera absència qualsevol interrupció de l'assistència al servei. Aquestes poden ser:

a) Absències justificades, les següents situacions:

Defuncions de familiars propers i propparents.

Visita mèdica especialista.

Malalties agudes

Examen carnet de conduir

Examen oficial universitari

Proves oficials d'idiomes

Aquelles que tinguin el vistiplau del coordinador/a de l'assignatura.

L'alumnat haurà de presentar un justificant degudament complimentat al seu professor/a i deixar constància en el document "Full de seguiment".

b) Absències NO Justificades: Aquelles que no figurin en el llistat anterior i no han estat autoritzades per la coordinació de l'assignatura.

L'alumnat deixarà constància de la seva Absència No Justificada en el document "Full de seguiment" i pactarà amb el seu professor/a la manera de recuperar les hores pendents. En finalitzar l'assignatura es restarà de la nota final (de 0 a 10) 1 punt per cada jornada d'absència.

c) Vagues, Manifestacions:

Mantenint els drets de l'alumnat i seguint amb les recomanacions del rectorat, l'alumnat que de manera individual vulgui adherir-se a una convocatòria d'algun dels sindicats d'estudiants, hauran de comunicar-ho prèviament al seu professor/a i al servei de pràctiques. Tanmateix haurà de deixar constància en el document "Full de seguiment". Aquesta jornada es considerarà realitzada i no recuperable.

d) Absència NO justificada i NO notificada: Pot comportar el suspens de l'assignatura.

e) Retard: Presentar més de 5 retards (inici i finals de torn, àpats...) al llarg del període de l'assignatura pot comportar el suspens de l'assignatura.

Les faltes s'han de comunicar amb la màxima antelació possible al professor/a associat/ada i al servei de pràctiques per tal de poder reduir la interferència en el procés d'aprenentatge i pactar el dia a recuperar. Totes les hores que manquin per faltes d'assistència s'hauran de recuperar dins del període de pràctiques.

L'assistència a la simulació (PSCA) és obligatòria i no pot coincidir amb l'horari assignat amb el torn de pràctiques. La no assistència a aquesta sessió serà penalitzada amb 1 punt sobre la nota final de l'assignatura.

Pràctiques Clíiques (PEXT):

Avaluació continuada i formativa al llarg del període. Aproximadament a la meitat, el professorat associat infermer/a, juntament amb el/la infermer/a, farà un resum de la informació obtinguda fins al moment i la comentarà amb cada estudiant. En aquesta avaluació, de caràcter formatiu, es treballarà el nivell d'assoliment dels objectius proposats, els punts forts a destacar i els punts febles a millorar amb les recomanacions pertinents. De la mateixa manera, l'alumnat farà la seva autoavaluació i la comentarà amb el/la professor/a.

Avaluació finalista:

En finalitzar el període de pràctiques clíniques, el/la infermera complimentarà un informe final sobre les competències assolides per l'alumnat. De la mateixa manera, en finalitzar el període cada estudiant farà la seva autoavaluació i la comentarà amb el/la infermer/a i el/la professor/a associada infermer/a.

* L'assistència és obligatòria en la totalitat de les hores programades i en el torn i horari assignats.

Aquelles faltes d'assistència justificades i les no justificades, s'hauran de recuperar dins del període de pràctiques clíniques programades prèvia autorització del professor/a responsable i del servei de pràctiques.

Seminaris (SEM):

S'avaluarà la participació i reflexions derivades de l'elaboració dels quaderns reflexius sorgides dins del context de la pràctica clínica. Es tindrà en compte el respecte a la pluralitat d'idees, persones i situacions. També es valorarà la capacitat per a identificar estratègies de millora en l'aprenentatge.

La realització del Quadern Reflexiu quinzenal i l'assistència als seminaris és obligatòria. La no presentació d'algun d'ells dins del període establert pel professor/a repercuteix negativament en l'avaluació.

* Es considerarà no entregat, i per tant no avaluable, aquells documents que no respectin les indicacions disponibles al Moodle.

* L'assistència als seminaris és obligatòria. Es considerarà NO avaluable aquest apartat si l'alumnat no assisteix a les dues sessions.

Obtenció de la qualificació final:

Segons l'acord 4.4 del Consell de Govern 17/11/2010 de la normativa d'avaluació, les qualificacions seran:

Suspens: <5

Aprovat: de 5 a 6,9

Notable: de 7 a 8,9

Excel·lent: >9

Matrícula d'honor: >9

Segons la normativa sobre règim de permanència als estudis oficials de grau i de màster de la Universitat Autònoma de Barcelona, es consignarà un "No avaluable" a l'alumnat que no ha pogut aportar prou evidències d'avaluació.

* Es considerarà criteri per assignar "No Avaluable":

No assoliment de les hores establertes en aquesta guia.

La no presentació dels treballs dins dels terminis establerts pel professorat.

NOTA:

Qualsevol signe de deshonestat acadèmica, com ara plagi o manipulació de documents d'avaluació, etc., o qualsevol actitud discriminatòria, violenta o irrespectuosa cap a pacients, professionals, companys/es i/o docents, seran elevades a la comissió de pràcticums que analitzarà allò succeït i establirà una resolució consensuada al respecte.

A petició del coordinador/a de l'assignatura es pot constituir una comissió avaluadora configurada a efecte de valorar situacions especials, personals i/o extraordinàries que no trobin resposta en el si d'aquesta guia o en documents publicats a la web del pràcticum.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Avaluació durant les pràctiques al centre assistencial	60%	0	0	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30
QUADERNS NARRATIUS	25%	0	0	10, 16, 18, 19, 21, 22, 28
Treballs orals i escrits als seminaris de casos clínics	15%	5	0,2	1, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 30, 31

Bibliografia

- Alfaro-Lefevre, R. (2003). El proceso enfermero. 5ª ed. Barcelona: Masson.
- Ayuso Murillo, D., Tejedor Muñoz, L., & Serrano Gil, A. (2018). *Enfermería familiar y comunitaria: actividad asistencial y aspectos ético-jurídicos*. Madrid: Díaz de Santos.
- Berman, A., Erb, G., Kozier, B., & Snyder, S. (2008). Fundamentos de enfermería: conceptos, proceso y práctica. Madrid: Pearson educación.
- Betolaza, E., Alonso, I. (2002). El diario reflexivo y el aprendizaje tutorizado. *Metas de Enfermería* 45, 14-18.
- Campos Pavón, J., Munguía Navarro, S., & Academia de estudios MIR. (2015). *Enfermería comunitaria*. Madrid: Academia de estudios MIR.
- Colina, J., Medina J.L. Construir el conocimiento de Enfermería mediante la práctica reflexiva. (1997). *Rol de Enfermería*, 232, 23-30.
- ICS (2020). 3clics: Atenció primària basada en l'evidència. [Internet]. 2008 [citat 11 juliol 2020];12. Disponible a:<https://www.ics.gencat.cat/3clics>
- ICS. (2010). Manual de procediments d'infermeria. [Internet]. 2008 [citat 11 juliol 2020];12. Disponible a:https://elenfermerodelpendiente.files.wordpress.com/2015/09/manual_infermeria_2010.pdf
- Luis, M.T. (2013). Los diagnósticos enfermeros. Revisión crítica y guía práctica .9ª ed. Barcelona: Elsevier Masson

- Luis, M.T. (2015). *Enfermería Clínica. Cuidados enfermeros a las personas con transtornos de Salud*. Barcelona: Wolters Klumer,
- Luis, M.T., Fernández. C., Navarro. M.V. (2005). *De la teoría a la práctica. El pensamiento de Virginia Henderson en el siglo XXI*. 3ª ed. Barcelona: Masson
- Martín Zurro, A. (2011). *Atención familiar y salud comunitaria: conceptos y materiales para docentes y estudiantes / Amando Martín Zurro, Gloria Jodar Solà; comité editorial Josep Maria Bosch Fontcuberta ... [et al.]*. Barcelona: Elsevier.
- Martín Zurro, A., Cano Pérez, J. F., & Gené Badia, J. (2014). *Atencion primaria*. Barcelona: Elsevier.
- Martínez Riera, J. R., & Pino Casado, R. del. (2015). *Manual practico de enfermeria comunitaria*. Madrid: Elsevier.
- Medina, J.L. (2001). *Guía para la elaboración del diario reflexivo*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- Nanda Internacional. (2015). *Diagnósticos enfermeros. Definiciones y clasificación 2015-2017*. Madrid: Elsevier
- Pérez, P. E., Sánchez, J. M. R., Formatger, D. G., & Fernández, M. G. (2016). *Investigación en metodología y lenguajes enfermeros*. Elsevier España.
- Pino Casado, R. del., & Universidad de Jaén. Servicio de Publicaciones. (2015). *Visita domiciliaria en enfermeria familiar y comunitaria*. Jaén: Universidad de Jaén, Servicio de Publicaciones.
- Schön, A.D. (1989) *La formación de profesionales reflexivos*. Barcelona. Paidós.
- Schon, D. (1992). *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la formación y el aprendizaje en las profesiones*. Madrid: Piados MEC.
- Tellez, S., García, M. (2012). *Modelos de cuidados en enfermería NANDA, NIC y NOC*. México DF: McGraw-Hill Interamericana.